

Legenda:

A punkty audio - przewodnika

Pan Klingert

i tajemnice Pracz Odrzańskich 2:
- jak tu się mieszka?

Nieformalna Grupa Modernistycznie Zakręcenii zaprasza na audio spacer po Praczech Odrzańskich. Posłuchajcie o historii tego miejsca i zabytkach jakie znajdziecie na Waszej drodze. Audio przewodnik daje swobodę i niezależność, a mapa wskaże Wam zabytki, które warto zobaczyć. By rozpocząć spacer wystarczy komórka z Internetem i aplikacją do kodów QR. Z mapą w rękach i zawartymi na niej punktami będziecie przemierzać ulice Prac Odrzańskich w poszukiwaniu kodów QR kierujących do krótkich podcastów zamieszczonych w Internecie. Kodów QR szukajcie na elementach takich jak np. ściana, latarnia czy ławeczka.

Dobrej zabawy!

A PRACZE ODRZAŃSKIE - historia - początek spaceru

Pracze Odrzańskie, to osiedle oddalone o około 13 km od centrum Wrocławia, położone w północno - zachodniej jego części. Zlokalizowane w rozlewiskach ujścia rzeki Bystrzycy do Odry, jest najniżej położonym osiedlem wrocławskim – 110 m n.p.m. Trzeba tu dodać, iż zwykle przy zakładaniu wsi starano się unikać ostrogowego jej położenia z uwagi na zagrożenie powodziowe oraz tworzące się tereny zabagnione. Najstarsze ślady pobytu człowieka w Praczech pochodzą z V w. p.n.e., a najdawniejszy zapis o Praczech pochodzi z 1318 roku, dowiadujemy się z niego, że książę wrocławski Henryk poświadczają sprzedaż wsi braciom Albertowi i Arnoldowi von Pak.

Na przestrzeni lat nazwa wsi ulegała zmianom, w 1318 roku wymieniana była jako Protsch, w 1321 roku Pratsch, już w 1425 roku Prache, następnie Proytsch w 1676 roku. Na mapach z początku XX widnieje nazwa Herrnprotsch. Nazwa wsi Pracze zidentyfikowana została jako wieś służebna, której ludność zajmowała się praniem odzieży dla pobliskiego zamku w Leśnicy.

W XVI w. wieś stała się własnością Szpitala Wszystkich Świętych, po wojnie znanego jako Wojewódzki Szpital im. Józefa Babińskiego, dziś już nieistniejącego. Z czasem na Praczech powstał dwór a także folwark, gorzelnia i cegielnia, a na rozległych błoniach wypasano bydło. W trakcie działań wojennych osiedle uniknęło zniszczeń i do dziś zachowało swój sielankowy charakter. Dzisiejsze Pracze są osiedlem domów jednorodzinnych, główna ulica to ul. Brodzka. Pracze zostały włączone w granice miasta w 1928 roku. W latach 1945 – 1947 osiedle nosiło nazwę Bródz, ostatecznie zaś w 1948 roku dokonano zmiany na Pracze Odrzańskie. W świadomości najstarszych mieszkańców osiedla nadal funkcjonuje nazwa Bródz i jest ona w dalszym ciągu przez nich używana. Po II wojnie światowej Pracze zostały zasiedlone głównie emigrantami ze wschodu, którzy w nowej rzeczywistości tworzyli nową historię.

Pracze wciąż pozostają osiedlem wyjątkowo spokojnym i cichym, pełnym ciekawych miejsc i historii, do których odkrywania Państwa zapraszamy.

B Stacja Pracze Odrzańskie oraz budynki przy ul. Towarowej.

Przed Wami, przy ul. Towarowej, odrestaurowany budynek stacji Wrocław Pracze. Budynek dworca powstał równocześnie z budową linii kolejowej Wrocław Świebodzki – Głogów, uruchomionej w 1874 roku. Zbudowany według projektu architektonicznego opracowanego w Królewskiej Dyrekcji Kolei we Wrocławiu w formach typowych dla robotniczo - kolejowych osiedli na Śląsku [1]. Podczas II wojny światowej nie uległ on zniszczeniu i w dalszym ciągu stanowi przykład rozwiązania małego dworca kolejowego z drugiej połowy XIX w.

Po drugiej stronie ulicy widzimy budynki z czerwonej klinkierowej cegły, z 1876 roku. Znajdował się tu zakład wychowawczy Fundacji Willerta. Fundacja działała na rzecz zaniedbanych wychowawczo dzieci bez względu na wyznawaną przez nie religię [2]. W skład kompleksu fundacji wchodził budynek zarządu, dom dla 60 chłopców, dom dla 60 dziewcząt, toalety, łaźnie oraz oddział szpitalny. W dawnych budynkach fundacji obecnie mieści się tu budynek szkoły oraz mieszkania prywatne.

C Dawny Kampus Pracze Odrzańskie

W otoczeniu zieleni wyłania się przed nami zespół budynków dawnego kampusu prackiego. W pierwszym etapie jego realizacji, z uwagi na wzrastające zapotrzebowanie na tego typu inwestycje, powstaje przytułek dla ubogich i nieuleczalnie chorych wzniesionych w latach 1900 – 1902 wg. projektów Karla Klimma – znanego wrocławianom z projektu wieży ciśnień przy Al. Wiśniowej oraz Richarda Plüdemanna – znanego m.in. z projektu Hali Targowej. Projekt przewidywał kompleks 4 budynków pawilonowych, oraz zakład stworzenie kampusu całkowitej samowystarczalnego. Powstaje tu budynek gospodarzo – administracyjny (z wieżą ciśnień) a w nim pralnia, jadalnia, sala spotkań, sala modlitewna. Na ternie kampusu powstaje również stajnia, magazyn strażacki wraz z lodownią, gazownia i gołębnik. Przeznaczenie budynków przewidywało przyjmowanie osób chorych, ubogich oraz nieporadnych życiowo. W momencie jego ukończenia zakład mógł przyjąć ok. 700 osób, zapewniając im opiekę, wyżywienie i lekarstwa.

W latach 1912 – 1914 kampus zostaje rozbudowany o kolejne budynki pełniące funkcję szpitala dla epileptyków, zarówno kobiet jak i mężczyzn, zaprojektowane przez Maxa Berga przy współpracy z Georgiem Müllerem i kolejny budynek, projektu firmy Zomak &

Walter z Berlina. W kolejnych latach obiekty pełnią również funkcję szpitala przeciwgruźliczego oraz sanatorium. Po II wojnie kompleks został przejęty przez Armię Radziecką, która zorganizowała na ternie kampusu szpital wojskowy. Do dziś na niektórych budynkach zachowały się oznaczenia zapisane cyrylicą. Pod koniec lat 40. XX. w. budynki zostały zaadoptowane na placówkę edukacyjną, Szkołę Przysposobienia Przemysłowego, która ostatecznie przekształciła się w Zespół Szkół Rolniczych im. Ziemi Piastów, o kierunkach melioracji i mechanizacji rolnictwa, a także XIX Liceum Ogólnokształcące. W latach 90. rozpoczęto likwidację istniejących szkół. W 1963 r. kampus pracki stał się ponownie izolatorium dla osób chorych. Było to spowodowane epidemią czarnej ospy (mówiło się o niej „czarna pani”), która sparaliżowała i zamknęła na 47 dni miasto Wrocław. Obecnie kompleks należy do Sieci Badawcza Łukasiewicza – centrum badawczego. Zachęcamy Państwa do spaceru wśród uliczek dawnego kampusu. Na zrewitalizowanych ścianach budynków znajdują Państwo tablice z informacjami o obiektach, z krótkim zarysem historycznym. Miłego spaceru.

D Kościół św. Anny na Praczech Odrzańskich

Powstanie parafii datuje się na rok 1383, kiedy to z fundacji właściciela osady Ulricha von Pak został wzniesiony kościół katolicki, zrzeszający mieszkańców Marszowic, Stabłowic i Nowej Karczmy, świętyni nadano wezwanie św. Marcina. W dobie reformacji świątynia stała się ewangelicka, a w latach 1550 – 1555 z fundacji kolejnego fundatora i właściciela wsi Hansa Culmana w miejsce starej świątyni wzniesiono nową, ewangelicką, o konstrukcji szkieletowej. Po śmierci Culmana w 1558 roku, świątynia została przekazana szpitalowi Wszystkich Świętych, jednocześnie kościół przeszedł pod patronat wrocławskiej rady miejskiej. W okresie wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648), w zemście za porażkę Szwedów, świątynia została zniszczona. Wkrótce, bo w latach 1644 – 1648, dzięki ofiarom wrocławskich cechów została odbudowana. W latach 1654-1708 kościół ponownie należał do katolików, do ewangelików wrócił w 1708 roku i pozostawał w ich posiadaniu do 1945 roku. Parafia ewangelicka obsługiwała ośrodki takie jak Ratyń, Starachowice, Jarnołów, Jerzmanowo, Leśnice i Złotniki. W roku 1933 liczyła ponad 4 tysiące wiernych [3]. Kościół pracki to świątynia orientowana, o konstrukcji szachulcowej, od wschodu zamyka ją trójboczne prezbiterium, a od zachodu nad brytą góruje wieża zwieńczona barokowym hełmem.

Wnętrze kościoła pokryte jest drewnianym stropem belkowym, dobudowano nawy boczne, do których wstawiono empory. Po przejęciu świątyni przez katolików, kościół dostosowano do liturgii rzymskiej, tym samym nie zachował się pierwotny układ tzw. „triady liturgicznej” – ambony, chrzcielnicy, ołtarza, które zgodnie z ewangelickim nakazem znajdowały się w pobliżu siebie. Obecnie w ołtarzu głównym (z 1719 r.) znajduje się nowy (późniejszy) obraz patronki kościoła – św. Anny. W ołtarzu bocznym (z poł. XVII w.) – odnajdziemy oryginalny obraz przedstawiający ukrzyżowanie Chrystusa Pana. Ambona pochodzi z 1648 r. Na jej pięciu ściankach znajdują się obrazy przedstawiające czterech Ewangelistów i Chrystusa Zbawiciela. Zewnętrzna, szachulcowa konstrukcja budowli nie uległa większym zmianom [4]. Obok kościoła zachował się szachulcowy budynek pastorałki, z około 1626 roku, jeden z najstarszych tego typu obiektów na Dolnym Śląsku, z oryginalnie zachowaną stolarką okienną.

E Cmentarz oraz Park Pracki

Z ulicy Brodzkiej skręcamy w ulicę Karczerną, mijając cmentarz parafialny. Jest to dawny cmentarz der evagelischen Kirchengemeinde Herrnprotsch. Nekropolia założona w 1838 roku na gruncie należącym wcześniej do zakonu franciszkanów, przejętym w 1810 roku w wyniku akcji sekularyzacji przez władze miasta. Posiada pamiątkę po dawnych mieszkańcach. Jest to neoklasycystyczny nagrobek rodziny Henze, wykonany z piaskowca przez mistrza kamieniarskiego Bauschkego z ulicy Grabiszyńskiej 59 – widoczny po prawej stronie przy wejściu od ul. Karczernej. W Praczech były trzy cmentarze. Nie zachowała się, założona w 1901 roku, nekropolia ośrodka gruźliczego. Zajmowała obszar między ulicami: Brodzką, Pracką oraz Piwowarską. Przeznaczono ją do likwidacji w 1967 roku. Cmentarz związany był z działalnością zakładu dla ubogich i nieuleczalnie chorych, a w latach XX. był miejscem pochówku dla pacjentów miejscowego ośrodka gruźliczego. Dziś dawne tereny cmentarza stanowi teren Parku Prackiego, a jedynym reliktem obecności cmentarza jest krzyż w Parku Prackim. Zamyka on główną aleję dawnego cmentarza ośrodka gruźliczego w Praczech. Kierując się prosto ulica Karczerną wchodzimy do Parku Prackiego. Założenie powstało jako teren terapeutyczny dla mieszkańców dawnego osiedla chorych na gruźlicę. Park został wytyczony na rzucie czworokąta, z centralną aleją spacerową. Uzupełniony został nowymi nasadzeniami, głównie drzew iglastych – miało to być zgodne z koncepcją Hermanna Bremera, twórcy pierwszego sanatorium dla osób chorych na gruźlicę, zastosowaną pierwotnie w Sokołowsku. Znajdziemy tu liczne nasadzenia dębów szypułkowych sosny pospolitej, ale też świerków pospolitych. Dziś park stanowi prawdziwą oazę dla mieszkańców Prac Odrzańskich.

F Karl Heinrich Klingert

Karl Heinrich Klingert urodził się na Praczech Odrzańskich w 1760 roku. Ukończył gimnazjum św. Marii Magdaleny, gdzie następnie prowadził warsztaty i lekcje gimnazjalne, pracował również w Szkole Sztuki i Rzemiosła (późniejsza Akademia Sztuk Pięknych). Z ksiąg adresowych wiemy, iż mieszkał przy ul. Oławskiej 42, gdzie płacił podatek za dwie sąsiadujące ze sobą nieruchomości[5]. Utalentowany konstruktor przełomu XVIII i XIX w. wykonywał kilka niezbędnych instrumentówna potrzeby uniwersyteckiego obserwatorium astronomicznego, a także opracował wiele wynalazków przydatnych w różnych dziedzinach życia: lampę do prac podwodnych, drabinę i kosz ucieczkowy z pożaru, protezę ręki dla niefortunego myśliwego, który stracił rękę w wyniku postrzału na polowaniu, krzesło do ćwiczeń rehabilitacyjnych, wózek inwalidzki. Jednym słowem ‘złota rączka’,jak byśmy dzisiaj nazwali Klingerta.

Jako pierwszy, zaprojektował i następnie wykonał w pełni użyteczny skafander do poruszania się pod wodą. Próba tegoż skafandra miała miejsce 24 czerwca 1797 roku we wsi Opatowice, dziś to osiedle Wrocławia. Płetwonurek zszedł na głębokość 3 m, a w trakcie prób przepiował pod wodą pień drzewa. Replikę tego wynalazku można oglądać dziś w Hydropolis. Pomimo, iż posiadał tytuł Królewskiego Mechanika Monarchii Pruskiej, nie zawsze powodziło mu się tak dobrze. Zmarł 7 marca 1828 roku.

G Dawne osiedle dla chorych na gruźlicę / ul. Piwowarska

Stoimy przed zespołem budynków licowanych czerwoną cegłą, jest to dawne osiedle dla osób chorych na gruźlicę, które jest naszym kolejnym przystankiem. Już w latach 20. XX wieku popularne było stwierdzenie, iż gruźlica jest „chorobą mieszkaniową”. Jak pisał jeden z wrocławskich lekarzy, dr. Steinberg, gruźlica zawdzięcza swój rozwój złym warunkom mieszkaniowym, dlatego to z inicjatywy Stowarzyszenia do Zwalczenia Gruźlicy w latach 1928-1929 zbudowano wg. projektu Petera Blaschke i Maxa Schirmer, pierwsze w Niemczech osiedle dla osób chorych na gruźlicę. Zlokalizowane w sosnowo-brzozowym lesie, z dala od centrum ówczesnego Breslau, osiedle było wyjątkowe pod względem architektonicznym, jego budynki usytuowano w ten sposób, aby każdy miał odpowiedni dostęp do światła słonecznego. Osiedle składa się z sześciu domów ułożonych w dwa bloki w kształcie liter U. Cztery dwukondygnacyjne domy szeregowe, usytuowane na osi wschód-zachód, składają się z ośmiu jednorodzinnych segmentów o powierzchni 77 m2.. Przeznaczone były dla rodzin, z których przynajmniej jedna osoba była chora na gruźlicę. Natomiast dwa domy usytuowane na osi północ-południe przeznaczone były dla samotnych chorych. Budynki jednorodzinne zostały zaprojektowane w ten sposób, aby rodzina miała jak najmniejszą styczność z chorym. Na dole znajdowało się trzypokojowe mieszkanie, przeznaczone dla rodziny chorego, piętro natomiast zawierało loggię, osobną garderobę, balkon, własne sanitarium z przeznaczeniem dla osoby chorej. Domy dla samotnych chorych miały po 15 jednoosobowych pokoi, z umywalką i wbudowaną szafą, oraz wspólne pomieszczenia: łaźienki, toalety, jadalnię, pokój do pracy i werandę do leżakowania od południa. Wszystkie budynki wyróżniały się funkcjonalnością wewnątrz (prostota i funkcjonalizm mieszkań) i dbałością o detale architektoniczne z rozwiązaniami przestrzennymi typowymi dla angielskich i holenderskich tzw. miast - ogrodów. Podczas II wojny światowej osiedle pełniło funkcję szpitala wojskowego.

Przypisy:

- [1] Karta ewidencji zabytku nieruchomego Nr. 11973.
- [2] Kliber A., Kampus Pracze w Praczech Odrzańskich – rys historyczny.
- [3] Burak M., Okólska H., Cmentarze dawnego Wrocławia, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- [4] strona internetowa Parafii św. Anny Pracze Odrzańskie.
- [5] Kowalska K., Wasiak J., Karl Heinrich Klingert obywatel Wrocławia, Muzeum Nurkowania 2016.

Bibliografia:

- 1.Karta ewidencji zabytku nieruchomego Nr. 11973.
- 2.Kliber A., Kampus Pracze w Praczech Odrzańskich – rys historyczny.
- 3.Burak M., Okólska H., Cmentarze dawnego Wrocławia.Wrocław 2007. Muzeum Architektury we Wrocławiu.
- 4.strona internetowa Parafii św. Anny Pracze Odrzańskie.
- 5.Kowalska K., Wasiak J., Karl Heinrich Klingert obywatel Wrocławia, Muzeum Nurkowania 2016.
- 6.Czerwiński J., Wrocław przewodnik-Janusz Czerwiński, Wydawnictwo Kartograficzne EKO – GRAF – Wrocław 2010
- 7.Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego Wrocław wpisane do rejestru zabytków – osiedle horych na gruźlicę Wrocław.
- 8.Encyklopedia Wrocławia, Wydawnictwo Dolnośląskie Wrocław 2006.
- 9.Leksykon zieleni Wrocławia, Wydawnictwo Via Nowa 2013.

